

kinlainen lauseen nominaalijäsenten keskinäinen hierarkia, jonka rakentumisen perusteet kuitenkin vaihtelevat pääluokkatyypeittäin.

On ymmärrettävää, että Klaimanin tutkimus on ilmestynyt Cambridge studies in linguistics- eikä Textbooks-sarjassa. Yleiseksi oppi- tai käsikirjaksi siitä ei oikein ole. Tämä johtuu siitä, että kirja ei luo kattavaa yleiskuvaa pääluokasta (esim. ilmiön morfologinen puoli jää syrjään), eikä se esitystapansa vaikeuden vuoksi myöskään sovi kovin kokemattomalle lukijalle. Sen sijaan Klaimanin kirja on omaleimainen ja syvälinen erityistutkimus todella monitahoisesta kielenilmioistä, jonka universaali kartoitus on vielä pahasti kesken. Kirjan lukeminen on työläs kokemus siksikin, että se avaa niin uudenlaisia näkymiä aiheeseensa. Klaimanin teoksella on kaikki edellytykset toimia tukevana pohjana tulevalle pääluokkatutkimukselle. Lisäksi se on tiedon ja ajatusten lähde kaikille verbi-, lause- ja tilaneseantiikan tutkijoille.

VESA KOIVISTO

Refleksiiviverbien semantiikkaa

VESA KOIVISTO *Suomen verbikantaisten UtU-verbijohdosten semantiikkaa*. Suomi 161. SKS, Helsinki 1991. 120 s. ISBN 951-717-688-0.

Oli mielenkiintoinen ja hauska kokemus tarttua Vesa Koiviston monografiaan, joka käsittelee samaa aihetta kuin oma suomen kielen proseminaariesitelmäni joskus kymmenisen vuotta sitten. Tutkimusintressimme ovat pitkään olleet yhteneväisiä. Vesa Koivisto tarkastelee tässä tutkimuksessaan suomen kielen deverbaalisia UtU-johtimisia verbejä, ja nimenomaan niiden semantiikkaa.

Tutkimusaineisto on poimittu Nykysuomen sanakirjasta ja käsittää noin viisisataa deverbaalista johdosta. Semanttinen analyysi

si pohjautuu pääosin NS:n esimerkkilauseisiin. Analysointiin on käytetty verbisemantiikan tutkimuksessa totunnaista menetelmää, joka perustuu verbiin liittyvien argumenttien semanttisiin rooleihin. Koivisto käyttää tutkimusaineistostaan nimitystä refleksiiviverbit ja korostaa nimityksen morfologista luonnetta. Verbikantaisten UtU-johdosten nimittäminen semanttisestikin refleksiiviseksi on kyllä sikäli puolustettavissa, että nimenomaan tällä johdostyyppillä puhtaasti refleksiivinen käyttö, sellainen, jossa agentiivinen subjekti kohdistaa verbin ilmaiseman toiminnan itseensä eli on verbin argumenttina sekä agentti että patientti, on yleistä, vaikei vallitsevaa. Koiviston terminologiassa refleksiiviverbi tarkoittaa kuitenkin morfologista johdostyyppiä: johdosta, jossa johtimena on UtU ja kantasana verbi. Siten verbi *piilottaautua* (johdettu verbistä *piilottaa*) kuuluu aineistoon, mutta verbi *piiloutua* ei, koska sen kantana on substantiivi *piilo*. Substantiivikantaisia johdoksia Koivisto nimittää morfologisena luokkana translatiiviverbeiksi, mitä esim. *piiloutua* ei semanttisesti missään tapauksessa ole. Kaksitulkintaiset johdokset, joiden kantasana voi olla joko nomini tai siitä johdettu supistumaverbi, Koivisto on kelpuuttanut mukaan aineistoonsa. Tuntuu siltä, että nominikantaisten johdosten jättäminen tarkastelun ulkopuolelle aiheuttaa ainakin sen, että osa UtU-johtimen funktioista ja koko johdostyyppin piirteiden tulkinasta jää puolitiehen. Koiviston tutkimustavoitteiden asettelusta käy kuitenkin ilmi, että päätarkoitus ei ole nimenomaan UtU-johtimen funktioiden selvittely vaan nimenomaan refleksiivikäsitteen tarkentaminen semanttisena luokkana.

Kirjansa toisessa johdantojaksossa Koivisto esittelee käyttämänsä metodia. Hän tarkastelee kriittisesti johto-opissa ja sen semantiikassa käytettyjä menetelmiä, eritoten semanttisia rooleja sekä pinta- ja syvärakenteen käsitteitä. Jälkimmäisistä hän toteaa ilmeisen paikkansa pitävästi, että niitä on aiemmissa johto-opin tutkimuksissa käytetty kuvaamaan lähinnä ilmausten semanttista (syvärakenne-) ja syntaktista (pintara-

kenne-) taso; eksaktia määrittelyä niille ei ole johto-opin tutkimuksessa juuri annettu. Koivisto onkin päätenyt käyttämään omassa tutkimuksessaan semanttisen ja syntaktisen tason käsitteitä. Semanttisista rooleista hän soveltaa kolmen roolin mikroinventaaria: agentin, kohteen (= patientti) ja neutraalin.

Kirjan pääosan muodostaa kolmas luku, deverbaalisten *UtU*-johdosten semanttinen luokittelu. Luokittelun alussa Koivisto toteaa refleksiiviverbien jaon kolmeen pääluokkaan, refleksiiviin, automatiiviin ja passiiviin, mikä on tehty johdoksen subjektina esiintyvän argumentin semanttisen roolin perusteella: refleksiiveillä se on agentti, automatiiveilla neutraali ja passiiviverbeillä kohde. Jo sisällysluettelokin paljastaa, että passiivi on näiden johdosten kohdalla marginaalinen tyyppi. Lähempi tarkastelu osoittaa, että se sittenkin kietoutuu melko läheisesti automatiiviin, jonka olen itse aikaisemmin todennut yksinkertaisella *U*-johtimella muodostettujen deverbaalisten johdosten vallitsevaksi merkitysluokaksi. Semanttisia pääluokkia Koiviston tutkimukseen sisältyy siis kaksi, refleksiivi ja automatiivi. Molemmilla on runsaasti alatyyppejä.

Merkitykseltään refleksiivisiä johdoksia käsitellään s. 30–48. Jaottelu alatyyppeihin perustuu pitkälti Emma Genušienén refleksiiviverbien luokitteluun. Näitä ovat varsinais- ja liikerefleksiivit, välillis-refleksiiviset ja kausatiivis-refleksiiviset verbit. Näistä etenkin kaksi viimeksi mainittua merkitystyyppiä ovat hyviä löytöjä. Välillis-refleksiivisiä verbejä – kuten *kaivautua* (*pehkuihin*), *murtautua* (*taloon*) – Koivisto luonnehtii siten, että niiden parafrasoin *itse*-pronomini muistuttaa intransitiiviverbien okkasionaalista objektia. Kausatiivis-refleksiivisiä verbejä ovat sellaiset kuin *vihkiytyä* ja *kirjoittautua* (esim. *yliopistoon*), joissa subjekti esiintyy verbin toiminnan teettäjänä, ei itse toimijana. Abstraktien refleksiiviverbien joukko on varsin suuri; melkoinen osa muiden refleksiivityyppien perusmerkitykseltään konkreettisista verbeistä omaa myös abstraktia käyttöä. Abstrakti-

suus, kuten monet muutkin semantiikkaan liittyvät käsitteet, ei ole rajoiltaan jyrkkä, vaan asteittainen. Koiviston luokittelustakin paljastuu, että valtaosalla merkitykseltään refleksiivisiä verbejä on sekä konkreettista että abstraktia ja etenkin näiden välimaastoon sijoitettavaa käyttöä. Koiviston tässä yhteydessä esittämä abstraktisuuden asteiden pohdinta onkin ansiokasta.

Refleksiivin ohella toinen *UtU*-verbien keskeinen merkitysluokka on automatiivi. Tätä merkitysluokkaa on allekirjoittaneen jäljiltä käytetty kuvaamaan verbejä, joihin semanttisella tasolla ei liity agentti-argumenttia. Merkitykseltään periaatteessa automatiivisten johdosten tarkastelu haukkaa Koiviston tutkimuksesta sievoisen osan, 45 sivua (s. 48–93). Koivisto kritisoi aiempaa tutkimusta siitä, ettei kyseistä merkitysluokkaa tai nimitystä *automatiivi* ole määritelty riittävän tarkasti. En ole valmis nielaisemaan kritiikkiä kokonaisuudessaan, vaikka myönnänkin, että merkitysluokkien rajojen liukuvuuteen on syytä kiinnittää aiempaa enemmän huomiota. Koivisto ruotiikin merkitykseltään väljän määritelmän mukaisesti automatiivisia johdoksia varsin seikkaperäisesti, ja tuloksista ilmenee, että rajojen häilyvyyttä aiheuttavat useat eri tekijät.

Merkitysluokkana automatiivi näyttää haarovan sekä passiivin että refleksiivin suuntaan. Molemmissa tapauksissa on suurelta osin kyse siitä, milloin subjekti, joko johdetun (refleksiivi) tai kantaverbin (passiivi), katsotaan agentiksi ja milloin ei. Tämä rajahan on varsin häilyvä. Prototyypinen agentti on toimintaansa kontrolloimaan kykenevä olio, ensi sijassa ihminen. On kuitenkin olemassa joukko entiteettejä, joissa on vaihteleva määrä agenttiivisiä piirteitä. Laajimman näkemyksen mukaan agenteja ovat kaikki sellaiset entiteetit, jotka kykenevät aiheuttamaan tilanteessa muutoksia, siis myös esim. luonnonvoimat. Suppeimmin määriteltynä agenteja ovat vain oliot, jotka ovat intentionaalisia, kontrolloivia ja toimistaan tietoisia. Rajankäyntiä refleksiivin ja automatiivin välillä voidaan käydä sen mukaan, miten subjektin ontologinen status sijoittuu agentin ja neut-

raalin väliselle jatkumolle. Kiintoisa huomio on se, että tähän rajankäyntiin joutuvat johdokset ovat Koiviston refleksiiviluokittelun mukaan enimmäkseen liikerefleksiivejä: verbejä joissa subjektin itseensä kohdistama toiminta näkyy kielenulkoisessa maailmassa subjektin liikkeenä. Tällainen itseaiheutettu liike voi siis olla peräisin momentyyppisistä entiteeteistä (*jäät ahtautuvat; hämärä, sumu tai tomu laskeutuu* jne.). Toinen raja muodostuu vielä subjektin kulloisenkin toiminnan mukaan: ontologiselta statukseltaan hyvinkin agentiivinen olio, kuten ihminen, voi joutua tilanteisiin myös tahtomattaan ja menettää niiden kontrollin.

Semanttiselta luokittelultaan varsin ongelmallisen ryhmän muodostavat johdokset, jotka Koivisto on sijoittanut otsikon »liikkumaton subjektitarkoite» alle. Liikettä kuvaavia verbejä voidaan käyttää kuvaannollisesti myös liikkumattomasta subjektista kuten ilmauksissa *tie ahtautuu kapeaan solaan tai lahti pistäytyy syvälle sisämaahan*. Näissä on kyse staattisesta tilanteesta, jossa liike syntyy vain havainnoitsijan mentaaliosessa prosessissa. Kielen tasolla näissä ei ole kyse tapahtumasta, kuten automatiiveilla yleensä, vaan tilasta. Koska sama abstraktin liikkeen ilmaiseminen on mahdollista myös muilla kuin muodollisesti refleksiivisillä johdoksilla, on nähdäkseni kyseenalaista, voidaanko näitä verbejä luokitella sen enempää automatiivisiksi kuin refleksiivisiksi. Itse olen implisiittisesti jättänyt tällaiset tapaukset luokittelun ulkopuolelle. Ongelman tiedostaminen on kyllä tärkeää. Samaan ryhmään sijoittuu Koiviston tarkastelussa myös hyvin toisentyypisiä ilmauksia, jotka ovat luonteeltaan selvästi dynaamisia ja sellaisina kyllä automatiivien luokkaan soveltuvia, nimittäin sellaiset kuin *eteinen appautui lunta täyteen*, joissa dynaamisen liikkeen »suorittaa» jokin muu entiteetti kuin lauseen subjekti.

Koivisto toteaa, että merkitykseltään automatiiviset verbit ovat jaettavissa kahteen ryhmään, refleksiivishakuisiin ja passiivishakuisiin. Verbin ilmaisema automatiivinen tapahtuma voidaan mieltää verbin refleksiivisen tai passiivisen perustulkinnan myötä.

Refleksiivishakuisten automatiiviverbien subjekti on agenttimainen (samalla sekä toiminnan aiheuttaja, »potentti» tai »voima», että kohde), passiivishakuisten taas pelkätään kohdemainen, jolloin tapahtuman aikaansaava »voima» on subjektista erillinen. Koiviston laskelmien mukaan aineiston n. 300 automatiiviverbistä runsas puolet on passiivis- ja runsas neljännes refleksiivishakuisia. Loput voivat esiintyä kummankinlaisena, jolloin hakuisuus riippuu lähinnä kulloisestakin subjektista. Selväksi tendensiksi osoittautuu, että liikerefleksiiviverbit ovat automatiivisessa käytössään ensi sijassa refleksiivishakuisia ja varsinaisrefleksiiviset verbit passiivishakuisia. Kaiken aikaa Koivisto kuitenkin muistuttaa siitä, että rajat ovat liukuvia ja monesti myös tulkinnanvaraisia.

Passiivin ja automatiivin rajankäynti perustuu ensi sijassa siihen, onko tapahtuman taustalle oletettava (tai oletettavissa) ulkopuolinen agentti vai ei. Rajanveto on pitkälti subjektiivista: katsotaanko passiiviseksi lause, jossa agentti on mahdollinen, vai sellainen jossa se on välttämätön, vai vedetäänkö raja johonkin näiden kahden tyyppin välille? Sama toimijan tai aiheuttajan ontologinen status, joka subjektin ominaisuutena rajaa automatiivia refleksiivin suuntaan, kummittelee tällä rajalla syntaktisella tasolla ilmenemättömän ulkopuolisen aiheuttajan ominaisuutena. Nimenomaan *UtU*-verbien tulkinnassa puhtaasti passiivinen tyyppi, joka edellyttää semanttisen tason subjektista erillistä agenttijäsentä, näyttää kuitenkin Koiviston tutkimuksessa lähes olemattomalta. Tämä tulos on sopusoinnussa aiempien näkemysten kanssa (Leena Kytömäen sekä omani), joidenka mukaan refleksiivijohdin ei hevin liity subjektista erillistä agenttia edellyttävään verbiin. Varsin ansiokkaasti Koivisto pohtii passiivishakuisen automatiiviverbi-ilmausten taustalla olevia kausaationsuhteita ja niiden ilmaisemista ihmiskeskeisessä kommunikaatiotilanteessa luvussa »Kielen ja maailman suhde».

Tutkiskeltuaan kirjaa automatiivi-jakson loppupuolelle lukija saattaa yllättyä siitä, että Koivisto on kuitenkin löytänyt aineis-

tostaan likemmäs 200 verbiä, joilla automatiivinen käyttö on yksinomaista. Verbeistä osan sijoittuminen tähän ryhmään voi johtua aineiston rajallisuudesta, kuten Koivisto itsekin toteaa. Tämä koskee eritoten refleksiivishakuisia automatiiviverbejä, joilla ei NS:n esimerkkiaineistossa ole puhtaasti refleksiivistä käyttöä. Valtaosa puhtaasti automatiivisista verbeistä on passiivishakuisia, ja niille puhtaasti passiivinen tulkinta tuntuu monasti lähinnä teoreettiselta mahdollisuudelta. Jakson lopuksi Koivisto esittää joukon täsmennyksiä automatiivin käsitteeseen. Näihin täsmennyksiin ei voi olla kuin tyytyväinen, ja Koiviston melko tiukkaan johto-opilliseksi, deverbaaliseksi kategoriaksi rajoittama automatiivi-käsite on varmasti käyttökelpoisempi kuin se puhtaasti semanttinen määritelmä, josta itse kymmenen vuotta sitten lähdin liikkeelle.

Tähän täsmennettyyn määritelmään nojaten Koivisto toteaa myös semanttisen luokittelun yhteenvedossa, että automatiivista tilannetta ei ole olemassa, koska automatiivisuus on vain kielen tasolla esiintyvä ilmiö, jolla ei ole vastinetta kielenulkoisessa maailmassa. Tämä yhdistää sen passiiviin, kun taas refleksiivillä tällainen kielenulkoisen vastaavuus voidaan todeta. Passiivi ja automatiivi ovat siis kielen tasolla esiintyviä kausaatiotilanteen vaihtoehtoisia syntaktisia ja morfologisia rakenteita. Päätelmä on looginen, ja minun lienee se pakko hyväksyä, vaikka olenkin itse puhunut automatiivisista tilanteista (*event*) aktiivisten (*action*) vastapoolina ja käyttänyt tällöin automatiivia semanttisena kategoriana. Loppuluku (ennen sivun mittaista »Lopuksi»-lukua, jossa Koivisto vielä muistuttaa yksiselitteisten semanttisten rajojen vetämisen vaikeuksista) on erittäin hyvä yhteen veto *UtU*-verbien semanttisesta luokittelusta, ja siitä saa myös hyvän yleiskuvan kyseisestä johdostyypistä. Lyhyesti esitetään myös merkitysfrekvenssejä, jotka ovat siinä mielessä suuntaa antavia, että aineiston esimerkkilauseiden perusteella ei liene mahdollistakaan (tuskin millään) päästä tyhjentävään luokitteluun; semminkin kun ryhmässä on runsaasti päällekkäisyyttä.

Vesa Koiviston tutkimus on perinpohjainen selvitys yhden verbijohdostyyppin semanttisista ominaispiirteistä. Erityisen ansiokas se on teoreettiselta tarkastelultaan refleksiivisyyteen liittyvän semantiikan ja derivaation käsitteiden tämentäjänä.

ULLA-MAIJA KULONEN

Maistuuko »Sahlin olevaist»?

JAAKKO SIVULA *Sahlin olevaist. Lahden seudun murreasanasto*. VAPK-kustannus. Helsinki 1991. 234 s. ISBN 951-37-0557-9.

Jaakko Sivula on koonnut *Sahlin olevaist*-teokseen vanhaa murreasanastoa Hollolasta (ja Lahdesta), Asikkalasta, Heinolasta, Nastolasta, Orimattilasta, Kärkölästä, Koskelta Hl., Lammilta ja Padasjoelta. Aineisto on poimittu enimmäkseen Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen murteiden sana-arkistosta. Varsinainen sanasto-osa käsittää 2 885 hakusanaa. Kussakin hakusannassa on tarpeen mukaan selitetty sanan merkitystä ja tavallisesti esitelty sanan murrekäyttöä myös lause-esimerkein. Lisäksi kirjassa on 11 hieman pidempää tekstikatkelmaa muutamasta alueen pitäjästä (yhteensä n. 12 sivua) sekä lyhyt selvitys litteraatiosta ja keskeisistä murrepiirteistä (runsaat 2 sivua). Tekijän suunnitelmissa ollut laajahko katsaus vanhan murteen ja paikallisen nykypuhekielen piirteisiin on lopullisessa toteutuksessa jäänyt pois.

Alkusanoina tekijä toivoo, »että murreopasta voidaan käyttää eriasteisissa oppilaitoksissa oheislukemistona ja hakuteoksena ja että päijäthämäläiset kansankielen ja -perinteen sekä muun kotiseututyön harrastajat löytävät siitä virikkeitä» (s. 7). Tämä toivomus onkin oivallinen lähtökohta murreasanastolle: sen pitäisi pystyä tarjoamaan elämyksiä myös aivan tavalliselle ihmiselle, ehkä myös saada kiinnostumaan kotiseudusta ja siitä elämänpiristä, josta murre